

A talált, vagy alig átalakított tárgyaknak itt ragadható meg a mással össze nem hasonlítható, intellektuális örömet is okozó előnye: mozgásba hozva, akcióba lendítve a *legnyersebb, lemeztelenedett lényegükkel* szolgálják a drámai szituáció kibontását.

Ez az a lényeg, ami mellé csak a lehető legteljesebb visszafogottsággal léphet élő ember – a mozgató, a bábszínész. Adhatja, sőt kötelessége kölcsönözni az orgánumát! Kölcsön kell adnia erejét, hogy életre keltse a tárgyat. De ezért cserében sincs joga betolakodni a tárgy terébe. Nincs joga zabolátlan tekintettel, túlzó mimikával ellopni a figyelmet a bábszínpadon szereplő tárgytól. A tekintetnek a „szereplőre” kell szegeződnie, így is vezetve a nézők szemét.

Mert ők azok a halni kész helyettesek, akik konkrétan elszakadnak, ha az életbe „bele kell szakadni”. Ők lángolnak, ha el kell a máglyán égni. Megteszik, amit az élő soha nem tehetne meg, mert akkor nincs aki másnap eljátssza újra Jean d’Arc szerepét....

Ez az, amit az élőszínház felől érkezők nehezen viselnek, vagy nem is értenek igazán. Pedig a színházi illúzió is eléggé törekeny dolog. Ott is keményen megfizet, aki „kinéz” a játékból.

A dráma pedagógiai alkalmazása eléggé elterjedt, követői, napszamosai mégis sokszor átkaszálnak a báb-játék mezejére. Meg kell érteni, hogy az élőszínházi térben felbukkanó tárgyak többnyire pusztán „kellékek”: más szerepben, más kontextusban élnek, mint tárgyjátékok szereplőivé nemesült bábszínházi társaik. Ezeket nem lóbalhatjuk, nem rázhatjuk a kezünkben mellékes, járulékos elemként.

Adjunk több tiszteletet a tárgyjátéknak, több esélyt magunknak és építő törekvéseinknek.

GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI SZÍNHÁZ

Kaposvári biennálé

Tolnai Mária

„Én délies gyerek vagyok. A mama jön értem az oviba, és megyünk színházat nézni. Csak délig vagyok a héten” – mosolyog rám egy aranyfürtös a sok közül. Kizökkent a város a megszokott, néha kicsit álmos és szürke mindennapjaiból. Történetek, mesék születtek: a színpadon, a tereken, az utcán. Rögzítetté váltak pillanatok, amelyeket hetek, hónapok vagy évek múlva mozdulattal, színekkel, érzésekkel fonunk körbe, hogy újabb történetként mesélhessük tovább.

Kaposvár, 2008. május 5-10.: Gyermek- és Ifjúsági Színházak Biennáléja, immár a negyedik. Egy hét tömény színház. Versenyprogramok, kísérő programok, szabadtéri előadások, koncertek, kiállítás, Fókusz program – idén először, az „új generáció” bemutatkozásával. Helyszínről helyszínre vándorló kicsik, nagyok, felnőttek, más városokból érkező fiatalok, pedagógusok. *Mit jelentett a hét drámatanárként?* – szöveg a kérdés, és én lapátolom, gyűjtögetem az élményeket: előadásokról, beszélgetésekről, hangos szövegváltásokról, csendekről. Szükségét érzem az olvasói elvárások redukálásának. Kérem, ne várjanak alapos és átfogó szakmai beszámoló! Illetve alaposra törekszem, de egy adott nézőpontot jelölök csak ki.

Mit játszunk? Hogyan? És: kell-e a gyerekek számára készült előadásokban konkrét történetváz, ami vezeti a figyelmet, segíti az értelmezést? A hét alapkérdése lett, és a beszélgetések, viták, szakmai elemzések sokszor ezeknek a kérdéseknek a megfajtasát járták körbe. Sokszor bizony körbe-körbe, és hasonlítotunk ahhoz a mesehőshöz, aki – mert nem adta oda az utolsó kenyérmorzsát az éhes kisegérnek – nem találta meg a kivezető utat. Véleményem veszélyes általánosítás lehet, de a „zsúrizásban” edzettek is beszéltek valami hasonlóról.

A nemzetközi programból szeretnék kiemelni két előadást, amely üdítő példája volt a kérdésekre adható válasznak. (Számunkra a versenyprogramok voltak kötelezőek, ezért az időpontok átfedése miatt a kísérő programokból keveset láttunk. És még így is előfordult, hogy az ötfős „zsúri” egyik része tudott csak a teljes előadások idején jelen lenni.)

A Belgiumból érkező Theater De Spiegel társulat (három játzó és a rendező) *Bramborry* című előadása a zene és mozgás játékaival, kocka alakú formák átalakításával kápráztatta el a nézőket. A helyszínre vezető lépcsőfordulóknál a színészek vártak bennünket – 2-4 éveseknek szóló program lévén – guggolva és mosolyogva. Jelenlétük a legkisebbeknek is érthető volt. „Vártunk, örülünk, hogy itt vagy” – üzenték szavak nélkül. A fekete színű kamarateremben megnyugtatóak a fehér színű jelmezek, az egyéb színek visszafogott használata, a szaxofonok patikamérlegesen kimért hangereje, hangerőváltása, a játzóknak mozgásának dinamikája, a gyors-lassú tempó élménye. A játzókkal együtt mi is kiléptünk az élet lineárisnak mondható

időfolyamából, és beléptünk a játékba, a játék által megszületett világba. A mozgásokban, a dallamok, hangok változásaiban, építkezésében történet született. A kérdések története, adhatnánk ezt a címet, és ezt bizonyította az előadást követő „elköszönő rítus”. A zenész-játszók ülve-guggolva várták a gyerekeket, akik kezüket-fejüket dugták a hangot adó hangszerekbe, kutatva a hangok eredetét. Minden kérdésükre válasz érkezett, bár a beszélgetés a mozdulat-érintés, arcjáték titkos csatornáján folyt. Őszinte odafigyelés, elfogadás, szeretet, a gyermek tisztelete – ezek a gondolatok fogalmazódtak bennem. A napot összefoglaló esti beszélgetésben a rendező elmondta, hogy három és fél év munkája van a harmincperces előadásban, és hogy minden előadáson nagyon figyelik a gyerekeket, hogy reakciójukból megtudják: hol kell finomítani, változtatni a játékon.

A Németországból érkezett Thalías Kompagnons *Mit csinál a kis piros pötty csütörtökön?* című előadásában Ravel és Debussy zenéjére komponálta a játékot. A kifeszített vászon lassan megtelt színes vonalakkal, gömbökkel, körülrajzolva a történet főszereplőjét, a kis pöttyöt. A játszó és a nézők sokszor együtt alakították ennek a különös utazásnak a helyszíneit, szereplőit. Körbejártuk a földet, és közben megszülettek, eltűntek, átalakultak a színekből szőtt épületek, terek, fák, virágok. Az előadó által használt jelrendszert pontosan értették a gyerekek: az afrikai utazás során látott állatok rajzainál már egy vonal elindítása is elég volt, hogy a nézőtér hangosan kiabálja: zsiráf, krokodil, kígyó. Szándékosan nem gyerekeket írtam, mert mi, jelenlévő felnőttek is hangosak voltunk. Személyesen én is végigizgultam a kis piros pötty történetét, aki hol naggyá nőtt, hol átfolytak benne a színek, halványította az eső, de a zárókép összemósódott színekavalkádjában is ott nevetett ránk.

Visszagondolva a hét eseményeire, hangosan megfogalmazom a kérdést: miért váltak ennyire fontosá ezek az előadások? Mit tudnak, amit mások nem, vagy nagyon egyenetlenül? Miért éreztem a versenyprogramban látott színházi előadások nagy részén a „mindenáron szórakoztatni, nevelni akarjuk a gyerekeket” levegőtlenységét? Az előadások csillogtak, dübörögtek, mindent meg akartak mutatni, minden pillanat szándéka a figyelem fenntartása és megtartása, az emocionális élmény túlfokozása. Hogy ne vessünk, szórakozzunk, merüljünk el a színekben, díszlet-jelmez harsányságában. A színházakat, társulatokat mintha bizonyítási kényszer vezetné. Lehet, hogy a létük függ egy-egy előadás szakmai visszhangjától? Ennek a lélektani helyzetnek a következménye lehetett, hogy a beszélgetésekben (szakmai, informális) minden eltérő vélemény, minden konfliktus veszteségként realizálódott, vagy kudarcként. Pedig ha a gyermekszínház az „ügy”, akkor a másik megismerése, értékeinek felismerése a közös növekedés lehetőségét adja. Olyan fórumot, ahol a tisztázó kérdések kérdések maradhatnak, és nem válnak a szakmai hozzáértés hiányát sugalmazó üzenetté.

A versenyprogramokról – dióhéjban

Láthatóvá tenni az egyébként csak érthető dolgokat, amelyek dinamikusak és ellentmondásosak egyszerre. Kialakítani mindehhez a viszonyulásunkat, amelyben egyszerre vagyok alanya és tárgya a folyamatnak. Tudok-e önmagam számára új jelentéstartalmakat feltárni? Az előadás ideje alatt bennem is megszületik-e a csoda? Megtörténik-e velem, bennem az, ami csak a színházban lehetséges: részesévé válok a meséknek, történeteknek, kalandoknak? Akarja-e a rendező, hogy ez így legyen? Ilyen és ehhez hasonló mondatok doboltak bennem, és semmit sem vártam jobban, mint ezek megtörténtét. És hogy mi maradt fenn az azóta eltelt idő rostáján? Hát nézzük csak!

Amit a 4-6 éveseknek ajánlottak

Megismerni a világot – barátságokat, szerelmeket, ellenfeleket, utcákat, házakat. Rohanva, lépésben, rácsodálkozva. Az akción túl – mi történik a főhőssel? Hogyan változik, alakul az élményekben? A válasszok sajnos elmaradtak *Az Egy éger naplójá*-ban (Budapest Bábszínház).

Ha a virág Hétszorszép a rengeteg erdőben, akkor miért műeseményekké, nehézkes szituációkká, eklektikus látványvilággá válik minden? Ennyit tud az emberi fantázia hozzátenni? Gyerekes volt minden – a gyermeki őszinteség, tisztaság helyett a *Hétszorszép világ*-ban (Círóka Bábszínház).

Jó üzenet-e a gyerekeknek a „vagyoneért” a hallgatag királylányt feleségül kérő cirkuszi mutatványos figurája? A nézőtér gyerekserege mindenestre folyamatosan provokálta az előadást, a játszókat. „Ezek hülyék, pedig a saját szerepüket játsszák” – summázta mellettem egy kislány nyers, de őszinte véleményét. „Tehetséges-e a nézőtér” – fogalmazták a nagy színházi gondolkodók Sztanyiszlavszkijtől Grotowskiig. Azaz: helyet enged-e a hatásnak? Itt és most nemet mondtak a nézők a *Csip-csip bolha* történetére (Vaskakas Bábszínház).

Mit kínált a fesztivál a 6-10 éves korosztálynak?

Miért teremtünk önmagunknak félnivalókat? Miért növelünk naggyá, hatalmassá valamit, amitől életképtelenné válunk? Felismerjük-e a barátság gesztusait, a félelemből született hazugságot? Gyerekeket-

felnötteket egyaránt megszólító előadás volt a *Félőlény* – kissé romantikusra sikerült befejezéssel, ahol – hipp-hopp – Élőlényé vált. Az életben mindezt másként tapasztaljuk (Figura Animáció Kisszínpad). Kirobbanó örömmel zenélő színészek, nehéz, lassan mozduló, a színpadi mozgást is akadályozó díszlet, szövegproblémákkal küzdő szereplők: hát ennyi maradt. És a csalódás, hogy nem jutottam sehova *80 nap alatt a Föld körül* (Gárdonyi Géza Színház).

Zsúfolásig megtelt kamaraterem, szinte a játszótérben is nézők ülnek, izgatott kicsik és nagyok, és a várva várt Jánosvitézi kalandok: szerelem, Iluska, Tündérország. Varázsló emberek a bábszínészek, mindent tudnak. A „népies” nyelvezet – amely nem mindig vegyül szerencsésen az irodalmi szöveggel – a nézők jóízű nevetéssel jutalmazták. A keretjáték szerinti színházi ügyelő – Petrovits bácsi – sokszor mondja: menjél innen, Sanyika! Mondata most is idefénylik. Sanyika komolyan vette, élhetnék ezzel az összegzéssel, mert ami hiányzott az előadásból, az a Petőfi Sándor János vitéze. A sok dicséretet és kritikát kapott előadás édes-bús szintársulatát én szerettem, a humort, iróniát, a jóízű szövegpoénokat is (A *Jánosvitéz*, MárkuSzínház).

Létezik-e olyan „ember”, aki hisz abban, hogy a világot – minden tapasztalata ellenére – a jóság, a szeretet, az értelem irányítja? Hogy aki rossz „boszorkány”, az lehet valamikor „boszorkánynélküli”? És mert jóvá akar válni, semmi nem veszi el a kedvét, még kedvenc varázslóseprűjének engedetlensége sem? Félelmeket, szorongást oldó, minden tárgyat élővé változtató, megszólító történet a *Nem akarok többé boszorkány lenni*. És a ritkán megélt élmény: elkötelezett, színészi alázattal játszó művész a színpadon. Minden mozdulata pontos, átélt és megélt (Tintaló Társulás).

Egy esemény valódi jelentősége mindig túlhaladja az összes indokot, amit neki tulajdonítanak, fogalmazódik bennem a vitákat, karakteresen eltérő véleményeket indukáló *Suttogó füzesek* cigány legendáról (Mesebolt Bábszínház). Monumentális bábok, narrálás történetvezetés, a mélységek mélységének megéneklése. Nincs egy pillanat sem, ami ne a fájdalomról, az élet megmentéséért életet áldozó katarziszról szóljon. A nézőtér egyre feszültebb, a gyerekek egymást ölelik át, a kevés számú felnőtt is szorosabbra húzódik a gyerekéhez. Az előadást követően fogalmazza meg egy pedagógus: „Ha tudtam volna, hogy ilyen, nem hozzuk el a gyerekeket – ez felnőtteknek való színház.” A társulat, a rendező nyolc éves kortól ajánlotta a történetet, a pedagógus alsó tagozatosait hozta, a hat éveseket is. „Ez az, amit nem szabad gyerekeknek játszani” véleményről a „családi színház, ahol a szülőnek válaszolni kell a kérdésekre, segíteni a feldolgozást” véleményig szikráztak a mondatok. Meggyőződésem, hogy a látott előadásnál százszor borzalmasabb akciófilmeket látnak a gyerekek, amelyekben az életnek semmi méltósága, értéke nincs. Hogy elég feloldás-e a fűzfává vált anya alakja? Hogy ismerjük-e azt a kultúrát, amelyben minden nagyobb hőfokú, izzóbb, szenvedélyesebb? És színesebb, harsányabb? Ez a színház akart valamit, hogy bennem is megtörténjen, szeressem vagy elutasítsam, de kezdjek vele valamit.

Lehetséges szerepeink variánsai mind bennünk vannak? A hatalom vágya elvakít, és szélsőséges viselkedésre indít? A szerelem is ezt teszi velünk? Hogyan válik a szeretet nélküli erő erőszakká? Mitől válik a látásunk élessé és tisztává? A kérdések válasza köteleznek bennünket. A feszes dramaturgiai keretbe írt, álmodott *Szarvaskirály* – hiteles bábszínházi előadás (Budapest Bábszínház). Megdöccen néha a történet, de általa a varázslat birodalmába kerülünk, ahol az egymásra találás – és mulandóság – világa vár.

Az előadás arról adott példát, hogy hogyan gondolkodnak a társulatban a gyerekekről, akiknek az előadásokat készítik. A felém, néző felé sugárzott kép azt mutatta: értelmesnek és értékesnek, elfogadottnak és befogadottnak tartják őket. Hiszik, hogy van humorérzékük, képesek iróniával viszonyulni önmagukhoz, és halálosan komolyan veszik a másik személyiségét, szeretetét, érzéseit. A *Diótörő Ferenc és a nagy szalonnaháború* című előadás megnyert mindent, amit megnyerhetett (Stúdió „K” Színház). Itt és most a nézők szeretetét és tiszteletét is.

Az álmok színes forgatagába kerültünk, ahol az összegabalyodott történetszálak, a mozgás dinamikája, színek tobzódása, a fény mindent élővé alakító varázslata repített bennünket. A dallam, a mozdulat megvilágította az ismeretlent, és eltűnt a sötétnek, az ismeretlennek a félelme. Felszakadt a mosoly, a nevetés. Egyensúly teremtődött. Repültünk. Kell-e mindig tudni, hogy hová? Egy biztos: Petruskával és Pulcinellával (*Petruska és Pulcinella*, a Kolibri Színház és a Bozsik Yvette Társulat közös produkciója). A *Zene-bona, Szana-szét* előadásban élő példáját láttuk annak, hogy a mozdulat az irányítója és első formája minden más lelki tevékenységnek (Honvéd Táncszínház). Az érzelmekkel átszőtt mozgás és zene tánccá lényegült. A gyermekirodalom verskincsei szólaltak meg és kötötték össze a mozdulatokat. És mindezt keretbe foglalta a játék, az öröm: nézőtér, színpadon egyaránt. A labdajátékba már mindnyájan bekapcsolódtunk. Megteremtődött az a színházi csoda, amit a lélektan „egészélmény”-nek nevez. Önma-gunk és a világ átélésének ritka pillanata.

A kamaszoknak szánt színház (amit már ifjúságinak nevezünk)

„A tükör mögött nincs semmi” – szolt a kislány a csodás utazás végén. „Hogyhogy nincs?” – mozdultam azonnal. Akkor miért az elindulás bizonyossága? A csendből szótt világ, ahol minden lassan történik, hogy látni lehessen és érzékelni. Elmerülni benne. Találkozni az ezüsttükörbe illő mosolyú öregasszonnyal, megtapasztalni azt, hogy jókor érkezünk. Mert most kell/lehet a királykisasszonyt a Tükör-tengerig elvinni, ahol a levegő és a víz jósága, ereje, vidámsága meggyógyítja. És aztán haza kell menni, elhagyni Tükörországot, és vágyódni, kicsit szomorkodni, de tudni, létezik a tükör mögötti világ. Én ezt tudom Pilinszkytól – a *Kalandozások a tükörben* előadás egy másik világba vitt (Harlekin Bábszínház).

Igazi történet, de ha nincs „bokája” az előadásnak, a pillanattal szétgurul, ahogy az üvegyöngyök Nemecek kezéből. Az előadás értékei a nézőtérben ülő gyerekek által nem kérdőjeleződtek meg. A szakmai beszélgetésen több üresjárat megfogalmazásra került. Hosszas beszélgetés alakult ki arról, hogy lehet-e gyerekekkel játszani a bandázós gyerekeket, akik színészi jelenléttel, karakterformáló képességgel nem rendelkeznek? Mit nyer és mit veszít ezzel *A Pál utcai fiúk* története (Csokonai Színház)?

A gyermek- és ifjúsági színházak biennáléján az idén is a versenyprogram része volt a TIE-csoportok színházi nevelési programja. Joggal. A szakmai beszélgetések többször tértek vissza ahhoz a kérdéshez, hogy a közsínházak színházi előadásaival milyen vonatkozásban mérhetők össze ezek a programok. Az én válaszom, hogy formai gazdagságuk, elhivatott, a gyermekeknek való játékot úgyneveztek szemléletük miatt. Az együttléti egységében megvalósuló, magas művészi szintű előadás okán. Stílussteremtő előadásmódjuk, a gondolat, a hatás dramaturgiáját szervezőelvnek tekintő attitűdjük miatt. Az átütő közlés-vágy miatt, amely minden pillanatban azt üzeni: nem csak szórakoztatni akarunk, hogy aztán elfelejts mindent. Dilemmák elé állítunk, megmutatjuk tisztázatlan kérdéseinket/kérdéseidet. Fontos az, ami a színpadon történik, de még fontosabb az, ami benned.

Vannak visszhangtalan szavak – míg másoknak szilárdsága és ereje van. Életünk távoli és bizonytalan foszlányai közel jöttek az előadások építette hídon, és ez a közelség lenyűgöző és felkavaró volt. A *Csontketrec* (Kerekasztal Színházi Nevelési Központ) és a *SzentCsalád* (KÁVA Kulturális Műhely) színházi nevelési programjának minden pillanatában az élet a tét. A rácson belül és kívül, vagy a lakótérként megjelölt szobában. A testi-lelki állapotokat leplezetlenül feltáró kapcsolatokban, emberi gesztusokban. Az akaratban és annak hiányában. Megállítótáblák ezek az előadások, amelyek lefékeznek a rohanást, és gondolkodásra, válaszadásra köteleznek.

A tanár-diák kapcsolat – örök téma, amit a *Klamm háborúja*-ban a tanár leépülésének, személyisége szét-esésének nézőpontjából láthattunk. Indulatok születtek bennem, szakmai szerepemben való érintettségem egyre fokozódott, személyes harcaim kerültek nagytólencse alá. A bravúros színészi teljesítmény engedett belátni a kinyitott, titkos ajtó mögé. „Osztálytermi színház” – új fogalom. A biennálén való első megjelenése – katartikus élmény (Kolibri Gyermek- és Ifjúsági Színház).

Erőszak, indulatok, a szeretni tudás hiányának sebei. Az „értékes vagy – elfogadott vagy – szeretett vagy” gyermekkori élménye nélküli felnőttek, – felnőtt szerepekbe kényszerített gyerekek. Peremhelyzet, „deviáns karrier”, halmozottan sérült és hátrányos – tolulnak bennem a szavak. Van bennem szándék eltartani magamtól a történetet. Szubkulturális probléma – mondom és hátradőlök. A színpadon anya és fia, apa és fia. Hol vannak a szeretet kézfogásai, az odafigyelés, megértés? Miért csak a saját problémájuk a fontos? Nem látják, hogy... szólal meg bennem a felnőtt, és nem engedi, hogy válasz nélkül maradjak. „Nyújtsd a kezed! Megvédelek.” – visszhangzik bennem a mondat a *Valahol Európában*-előadásból (Hevesi Sándor Színház). A rendező gyerekekkel való színházi munkájának jutalompillanatai a „banda” tagjainak gazdag és őszinte színpadi jelenlétében. „Elfáradt a darab, a dalok” – mondta a zsűriben jelenlévő darabszerző. És a nézőtérben teljes a siker. Nevetés, könnyek, a slágerként énekelt dalok közös dúdolása. „Szünni nem akaró vastaps.” És számomra egy újabb ajándék: a Ficsúrt alakító színész munkája. Annak bizonyítéka, hogy a gyerekeknek, fiataloknak szánt színházi előadásban a legnagyobb színészi alázattal és koncentrációval szabad csak jelen lenni.

Visszatekintve az élményre (nagyon személyes): sokszínű volt, bár egyenetlen. Ez utóbbiból néhány: kevés a jó minőségű, irodalmi alapanyag, a „kényes” korosztályi témát felvállaló előadás. A külföldi szerzők fordított drámaszövegeinek kulturális klímája eltér a hazaitól, a felnőtt színészek ügyetlenkednek a gyerekdarabokban, kevés a nagyszínpadi előadás, a bábszínészek varázslatosak, de túlvállalják magukat és hatni, hatni akarnak, ha kell trükkökkel, csillogással, petárdákkal... De tudom Pilinszky figyelmeztetését: a kimeresztett szem nem látja azt, amire rámered... Mindenáron jelen akarunk lenni, és ekkor épp a jelenlétünket veszítjük el.

Igen. A tényekből mindig hiányzik egy dimenzió a valóság teljességéhez képest. Akik személyesen jelen voltak, a tényeken túl – a valóságot is megélhették.